

KRÚDY GYULA

REZEDA KÁZMÉR SZÉP ÉLETE

Ha Krúdy Gyula neve szóba kerül, nyomban válaszra váró kérdések egész sora fogalmazódik meg bennünk. Miért érezzük olyannyira különösnek témáit, alakjait, hangulatait, a megszokottól különböző stílusát? Miért nem ismerik úgy, mint a magyar irodalom többi nagy klasszikusát; és ha eléggé ismerjük: vajon jól ismerjük-e? Hol a helye, milyen szerepet tölt be (ha van ilyen szerepe?) a huszadik századi magyar próza alakulásában? Mennyire kötődik a hagyományokhoz, és mit is jelent annyiszor emlegetett modernsége, újszerűsége? Szorosabban tapadva regényeinek, elbeszéléseinek világához: mennyire nevezhető az eltűnt idő keresőjének, és milyen mértékben tekinthető kora éles megfigyelőjének? Miként jár meg prózájában a romantikus álomlátás a fegyelmezett, tudatos társadalomszemlélettel, a lírai önkítárulkozás a minden prózai műtől megkívánt megelevenítő meseszövéssel? Vajon híres hasonmás alakjai – Szindbád, Rezeda Kázmér, Szomjas Gusztó, Álmos Andor és társaik – milyen mértékben nőnek túl a szubjektivitás határain, válnak kort és életformát jellemző hőökké?

És folytathatnánk a Krúdy iránt érdeklődők meg-megisméltődő kérdéseit.

Tudjuk, Ady némán bolyongó, menekülő lovasként idézte meg egyik gyönyörű versében. A kipányvázott lélek, a magyar Ugarral perlekedő költő a küzdő-viaskodó író érzé rokonának, mutatja fel kortársainak. A vers első strófájában ilyenképpen:

*Sóbálványá lettem
Házam dúlásának,
Szeretett jószágim
Csűreim, táraim
Bús pusztulásának.
(A menekülő lovas)*

Juhász Ferenc – Krúdyról szólva – az ember- és életszeretet költője előtt tiszteleg.

Színesen élt, mégis magányosan. Képzletben, műveiben újra és újra megálmodta a maga senki szigetét, s közben át tudta adni magát a mindennapok nyújtotta apró örömöknek. A nyíri csend, az ifjúkori tavaszok és a gyermekkori ősök vonzásától, mámorától sosem szakadt el lélekben, és otthonosan érezte magát a változatosságot kínáló, új emberi kapcsolatokat teremtő nagyvárosban is. Két korszak határmezsgyéjén élt és alkotott, ezért egyszerre lett művészi élményforrása egy múltó, immár félmúlttá váló s egy születő, vajúdó életforma, a patriarkális vidék és az irodalom számára épp akkor – a század fordulóján – meghódított város. Egyszerre élt benne a régiben és az újban.

Nem egy hősének, novella-, illetve regényalakjának sorsát épp ez a kettős kötődés alakítja, szabja meg. Úgy is mondhatnánk: művei szereplőinek vágyait, reményeit e korszakváltó viszonyok keltik fel, foszlatajka szerte.

Igen-igen sokféleképpen vélekedtek (és vélekednek) róla méltatói, sokféleképpen magyarázzák művészetének varázslatos világát. Jó ideig prózájának lírai hangoltságára figyeltek inkább. Olyannyira, hogy volt kritikus, aki egyenesen azt ajánlotta olvasóinak: Krúdy elbeszéléseit, regényeit mint lírát olvassák. Kosztolányi Dezső hatalmas versáradatnak nevezte a Szindbád-történetek füzérét. Nem ok nélkül. Mint ahogy nem alaptalanul esik mind több szó újabban e líraiság valóság-fedezetéről, arról, hogy az eltűnt idő vándora, az álomlátó Krúdy milyen éles szemű megfigyelője saját korának, a nagybetűs Életnek. Egyik értő kutatója – Fülöp László – nemrég arra vállalkozott, hogy ezeket a végleteket a maguk összefonódottságában, egységében kísérelje meg felmutatni. (Mégpedig a Krúdy-mű javához tartozó regényekben, amilyen a *Napraforgó*, a *Hét Bagoly* vagy a *Boldogult úrfikoromban*). Ebben a Krúdy-közelítésben olvashatjuk: „Műveiben nemcsak álmok és nosztalgiák teremnek, nemcsak ábrándok és fantáziaképek virítanak, hanem gazdagon megelevenedik az élményszerűen birtokba vett valóság is.” (Fülöp László: *Közelítések Krúdyhoz*. 1986. 7.)

Ebből az összetettségéből szeretnénk érzékeltetni valamit mi is válogatásunkban. Érzékeltetni azt, hogy a különböző élményrétegek, írói eljárások, módszerek és stíluseszközök együtt vannak jelen ennek a modern írónak a művészetében, hogy Krúdy több ködlovagnál, hogy írásművészete nem szűkíthető le az oly sokat emlegetett nosztalgiára,

hogy meghitt lírai hangulatait, idill-helyzeteit, az emlékezést, a sejtelmeket át meg átszővi az illúziótlan látás, a tárgyias megfigyelés, és hangja sem annyira monoton, mint sokáig véltük. Maga az író vallja meg az emberi lét mélyrétegeiből ihletődött, az élet hajótörteiről hírt hozó regénye, az *Asszonyosságok díja* (1919) előhangjában: „...Se nem víg, se nem szomorú ez a regény, csak olyan, mint az élet a legtöbb pesti háztető alatt. Egy kis képzelés, egy kis tapasztalat, kevés álom.”

Hatalmas életművet hagyott ránk, köteteinek számát száznál többre becsülik. Bohém életét legendák övezték, regényt is írtak róla. Pedig az írás, az alkotás volt az életformája, nem akart más lenni, csak író. „Én írónak készültem: semmi másnak” – vallotta ötvenedik születésnapján. Írói-művészi csoportosulásokhoz, irányzatokhoz nem tartozott, falusi és városi élményei éppúgy összefonódnak művészetében, mint a múlt és a jelen. Ifjúságának tapasztalatait, hangulatait minduntalan beleszővi műveibe; egykori ismerősei, nyírségi különcei – képzeletben – elkísérik új környezetébe, a nagyvárosba is. Hányszor merít erőt váltságos napjaiban egykori „emberhangtalan magányának” emlékeiből. Írói pályájának derekán írott lírai meghittségű önéletrajzában olvashatjuk az alábbi, a tájat ez alkalommal is jelképes értelművé emelő sorokat: „Az én ismerőseim olyan emberek voltak, akik örvendeztek télen a mindennapi tűznek, a fiatalosan lengő lángoknak, de a duruzsoló hóesésnek is odakünn, a házon túl. Az én rokonaim a sárga házban kezüket dörzsölték reggel, ha sűrű köd feküdte meg a tájat, de szorosán kitárták az ablaknak mind a két szárnyát, ha napsugár volt. Öröm volt a zuhogó, furcsa hangú tavaszi eső, de nem szomorkodott senki sem, ha megjöttek a csendes, halott gyermekek lépéseinek koppanására emlékeztető őszi esőzések. Nem volt olyan sűrű éjszaka, amelynek ne lett volna mondanivalója. Nem lehetett oly komor a tél, amely végleg elvette volna az életkedvet.” (*N. N. Egy szerelem-gyermek regénye*. 1920).

Társadalmi élményeket is magával hoz szülőföldjéről, hisz a Nyírségben volt a legtovább agaruk a tönkrement gavalléroknak, és sokan közülük százesztendőös családi perektől, egy-egy jó házasságtól várták sorsuk jobbra fordulását, nem véve tudomásul az idő hozta változásokat.

Korai novelláinak, kisregényeinek lapjain újra és újra felbukkannak e tovatűnő életforma megszállottjai, a virtuskodó óemberek. Egyik kur-

tanemese el sem tudja képzelni, hogy ő kevésbé különb ember, mint háromszáz év előtti ükapja, csak azért, mert már neki nincsenek várai (*Andráscsik örökösei*). A pereskedésből, duhajkodásból soha ki nem fogyó Zathureczkyek egy egész vármegyét képesek odaadni cserébe egy nótáért. A megkövesedett eszmények igézetében élő Baracsky még mindig a gyorskocsit várja, pedig már réges-rég vonaton utaznak az emberek. Akik pedig lassan-lassan megváltak – ha meg tudtak válni – dédelgetett illúzióktól és a „városok felé húzódtak”, azok talajvesztettek lettek, hisz itt, az új világban már nem volt értelme – az író szavait kölcsönözve – se agárnak, se nyeregnek, se ostornak. A még 1908-ból való kisregényében, *A búvós erszényben* így tárja elénk ezt a társadalmi folyamatot: „Jöttek-jöttek sorban a vidéki famíliák, és elárasztották Pestet. Egy darabig hűségesen ápolgatták a reménységeket, amelyeket poggyászukban hoztak, a férfiak várták a nagy hivatalt, a leányok a milliomos kérőket, az asszonyok a selyemruhát és ékszert, amíg lassan-lassan lekopott róluk a falusi szín, a falusi színnel együtt elhagyogatták kedves szokásaikat, a mulatságkedvelést, vendégeskedést, úrhatnámágot, és beleszürkültek a pesti flaszterbe.”

Az írói hangját hosszú éveken át kereső Krúdy az *Ezeregyéjszaka meséinek* vonzásában teremti meg azt a hőstípust, amelyet alkalmasnak érez arra, hogy gyülemelő tapasztalatait, lírai hangoltságú egyéniségét a személyesség bensőségével, teljesebben, egységesebb művészi szemlélettel fejezhesse ki. A korábbi, Mikszáthra emlékeztető anekdotikus történeteket, az eseményesebb elbeszéléseket az önkifejezés szándékából fakadó lírai novellák váltják fel. Tér és idő határait eltüntető, a pontos megfigyelést és a leírást hangulattá oldó „történet nélküli” történetek.

Szindbád képzeletbeli utazásának színterei – messziségbe vesző kisvárosok csendes otthonai és ódon utcái, vadszőlős falusi házak, orgonaillatú májusok, őszi ligetek, hófúvásos telek – az emlékezés szintjén elevenednek meg, lírai módon. Példák egész sorát idézhetnénk az így megteremtett hangulat érzékeltetésére. A *Szindbád és a színlésznő* atmoszférateremtő indítását írjuk ide:

„Szindbád – akkor még csak százesztendőös fiatalember volt – falura költözött egy barátja meghívására.

Szindbád mindig szerette a régi falusi házakat, ahol a falakról apja és nagypapa kortársai nézegetnek alá. A vén kályhák mellett üldögélve

nagyanyja meséi jutottak eszébe, míg a hegyes lábú varrósztalka mellett szomorú szemű, szép édesanyja ül, és fehér vásznat varrogat a pirosuló alkonyatban.”

Az író parafrázálva: az órák nem létező időt mutatnak ebben a világban. Az emlékek, a múltak egybemosódnak.

Az első Szindbád-könyvek (*Szindbád ifjúsága*, 1910; *Szindbád utazásai*, 1912; *Francia kastély*, 1912;) után újra meg újra feltámad a sok arcú novellahős – vágyakat valóra váltó és örömtelen napokban (1915: *Szindbád feltámadása*; 1925: *Szindbád megtérése*; 1924: *Purgatórium*).

Mintha nem is tudna – és nem is akarna – megválni legkedvesebb novellahőstől.

Szindbád útjai képzeletbeliek: lehetőségei korlátlanok. Elég egy hajdani emlék, egy már-már elfelejtett régi arc, egy hangulat, hogy Krúdy alteregója (mert önmagáról is mintázta Szindbádot az író) útra kerekedjék, és bejárja ifjúsága tájait, újraélje (vagy megpróbálja újraélni) életének visszahozhatatlan eseményeit, pillanatait. Egymásba szöve ezáltal múltat és májt, sejtelmesen álomszerűt és káprázatot foszlato hétköznapit, nyugtalanító vágyakat és kijózanító valóságot, állandót és változót.

A kötetünkben szereplő *Francia kastély* című Szindbád-regényben a Szindbád-novellákból oly jól ismeri vidéki kisvárosok színtereit meghitt romantikával kelti életre az író. A vidéki színész nő meséli Szindbádnak egy alkalommal: „Valami régi álomvilágban élnek itt az emberek, mintha egy elzárt levelesláda vagy ócska ruhaszekrény fiókjában töltenék napjaikat. Hangos szót alig hallani a házak belső szobáiban, és a karosszékek a kandallók mellett mindig el vannak foglalva.” A regényekből is „csak az ábrázolást, a halk, előkelő, szenvedélytelen hangokat” tanulják meg az itt élők, nem pedig a „gyújtó szenvedélyeket”.

A csendes, egyhangúan zárt világ valósággal magához idomítja a szárnyalni akaró lelkeket. Ugyanaz a színész nő lemondó keserűséggel sűríti jelképbe saját sorsát. „Mióta idekerültem, lassan átalakultam, ma olyan vagyok, mint egy porcelánbaba... Nemde porcelánbaba vagyok, Szindbád? Porcelánbaba egy finom üzletből, ahonnan a főhercegkisasszonyok részére is vásárolnak.”

Ugyanígyen jelképes Szindbád jellemzést szolgáló megfigyelése, amikor

a régiségkereskedésben maroquin kötésű arcképet nézegető két nő olyan-
nak tűnik számára, mintha ők is maroquin-kötésbe volnának foglalva.

Az ilyen és az ehhez hasonló hangulatok, az állandóan kísértő
emlékek készítetik Krúdy hőst céltalan kóborlásra, arra, hogy útra
kerekedjék, és felkeresse azokat a helyeket, ahol még most is képes
családi lapok régi évfolyamaiból másolják a divatot. Krúdy lírai
hangulataihoz igazodva, mondhatnánk úgy is: a lélek homályos sejté-
sei nem hagyják nyugodni a múltak vándorát. „Magam sem tudom,
miért járok oly gyakran e városba. Tán mert régi házak, régi tornyok
vannak benne” – keresi-kutatja Szindbád útra kelésének belső
indítékait.

Nem mindennapi helyzeteknek válik részesévé Krúdy romantikus
fantáziájú hőse a *Francia kastélyban*. Az ódon hangulatú városkában
megismerkedik egy különös ember különös asszonyaival, megaka-
dályoz egy éjszakai gyermekrablást, végül még párbajozni is kénytelen
a különc férjjel. A regényt olvasva, rögtön szembetűnik: Szindbád itt
nem jut olyan szerephez az események alakításában, mint a novellák-
ban. A többi szereplőnek – a sokat próbált Pálházinak és, a két kiszol-
gáltatott asszonynak – van elsősorban cselekményt megszabó funkció-
ja. Szindbád csak ritkán kapcsolódik a történethez, inkább vágyaiban,
ábrándjaiban éli ki önmagát. Jobbára csak szemlélője mindannak,
ami körülötte történik. Ennek következtében aztán a lírai önkifejező
forma sem válik annyira elsődlegessé, mint a Szindbád-novellákban.
Ugyanakkor a regény cselekményesebb a Szindbád-elbeszéléseknél, s
elég gyakoriak az eseménysort lazító kitérők, lelki reflexiók. Egy alka-
lommal így magyarázza a szabadabb időkezelést: „Nagyon nehéz
meghatározni, hogy mennyi idő múlik el a regényben egyik fejezettől
a másikig, olvastam már olyan regényt is, ahol a nagyanyák még a
várkertben bujosdit játszanak egy helyen, míg a másik oldalon már a
templomba falazzák be koporsójukat.”

A világot járt Pálházi („úgy táncolta a csárdást, mint egy falusi
parasztleány”) Krúdy későbbi, jelképes különceinek egyik korai
típusa. Az egy év múlva megjelent híres regénye I. ének, *Aörös
postakocsinak* sikeres életű különce, Alvinczi Eduárd nagyvárosi mo-
dern szállodájában saját erdejéből fűt be, a *Francia kastély* Pálházi
Ferenccé tésztagyúró asszonyától és bécsi borbélyától nem tud megválni
kalandozásai során.

Nem társtalan Krúdy műveiben a két feleség – Georgina és Mariette – sem. Walter Georgina egy alkalommal elmondja Szindbádnak: ő a merész ábrándok asszonya (ezért akart színésznő lenni), de azt sem tagadja, hogy „az érdekességhez bizonyos tekintetben mégiscsak szükség van a jó cipőre, bármit állítanak a költők”. Sőt ez utóbbi életelv a fontosabb számára. Az élet realitása végül legyőzi vágyait, színes ábrándjait. Számító józansága fölülkerekedik érzelmein. Ezért választja a szép szavak helyett a biztos megélhetést, az álmodozó Szindbád helyett Pálházit – a biedermeier szalon jelképezte életformát.

Végleteket szembesítő, a világ változásaival maga is változó novella-, illetve regényhős Krúdy Szindbádja. Előbb cselekvő részese, élvezője az élet kínálta lehetőségeknek, később fokozatosan kirekesztette, szemlélője. Illúziók rabja, a múlt elvarázsoltja, ugyanakkor magát öniróniával szemlélni tudó, illúzióiban sokszor csalódó alakmás, akit az évek múlása egyre magányosabbá, egyre megkeseredettebbé tesz. Egyik őszi útján tetován kutat emlékezetében, mintha már semmi sem emlékeztetné egykori boldog napjaira. Máskor az emberi közöny döbrent meg: „Senki sem volt kíváncsi, hogy mit hordok a kabátom alatt, aranyat vagy sárból való szívet...” (*Margit nem jött el*).

A holdvilágos májusi éjszakák egykori megbabonázottja már csak arra vágyik, hogy valaki „a pincehideg boroscancsót kemencemeleg szóval” tegye eléje. (*Ködmönös nő*).

A képzettársításokat többféleképp megvalósító művének, a már csak posztumusként megjelenő *Purgatórium*nak (1934) szanatóriumba zárt emberroncs Szindbádja végül a legdrágább kincsét veszi el – a tiszta esztét. Úgy érzi, szörnyetegek világába zuhant. Az átélt testi-lelki gyötrelmek közepette a halál már-már megváltásként tűnik fel Krúdy hősének képzeletében (ezért lesz az elmúlásnak rozmaringillata), hogy aztán az élet szerelmesének mégis legyen ereje visszatérni a kárhozat helyéről régi emlékeihez, dédelgetett álmaihoz, cserbenhagyott illúzióihoz.

Az önkifejezésnek, a stílusnak különlegesen szubjektív formája a *Purgatórium*. Mindezt a gondolati, pszichológiai és látomásos síkok változatos vegyítésével éri el az író, a reflexív előadásmód eddig nemigen tapasztalt érvényesítésével.

Krúdy szemléletváltozását s az ezzel járó ábrázolástechnikai gazdagodást jól mutatják a nem önarcképszerű novellák is, mindenekelőtt az utolsó korszak elbeszélései. Olyan típusú novellákra

gondolunk, mint amilyen a *Tótágas*. (Egyébként a regények korszaka ez Krúdy írói pályáján, és nem is akármilyen regények születnek ezekben az években: *Napraforgó*, *Asszonyágok díja*, *N. N.*, *Őszi versenyek* – hogy csak az 1918 és 1922 közötti időszak terméséből említsünk meg néhány regénycímet.)

Be nem teljesedett vágyak elégikus hangulata árad felénk a szóban forgó, a lélek mélyrétegeit megvillantó elbeszélésekből, akárcsak remek kisregénye, az *Őszi versenyek* életből kiszorult öreg zsokéjának szomorú történetéből. Nem teljesedett vágyak, csalódások keserítik meg Krúdy hajótörött novellahőseinek életét. *A madárijesztő szeretőjének* reményt vesztett szépasszonya, Ventusz Vénusz számára az őszi reggel olyan szomorúnak tűnt, hogy már azon se csodálkozott volna, ha az utat szegélyező akácfaikon vándorlegények termettek volna. Boldogtalan emberek a *Bánat utca* lakói is: az ablakok tenyérszerű ablakaiból megkínzott arcok nézegetnek ki, „mintha valamely különös célból itt felejtette volna őket a halál”, s még a háztetők kéményei is „azt mutatják az éjjel járó angyaloknak, hány boldogtalan ember lakik a háztető alatt”. Tárgyas szűkszávúsággal, minden túldíszítettség nélkül tárja elénk a külvárosok egyhangú hétköznapjait, az ódon szobácskák gondokkal küszködő kisembereinek csendes tragédiáit. Máskor a romantikusan mesei cselekményszöveget legendát foszlato realitás egyensúlyozza. *A betyár álma* című, terjedelmesebb elbeszélésében például.

Ott van ez a stílus- és hangnemváltás, ez a rezignáltság a tízes évek végén és a húszas évek elején keletkezett regényeiben is. Az emberi szenvedést és szomorúságot annyi átéltséggel közvetítő *Kleofásné kakasában* vagy a már emlegetett *Asszonyágok díjában*. *A Kleofásné kakasa* hányatott sorsú asszonyának vallomása megdöbbenő, az emberi elesettség tetet-lelket szaggató fájdalomairól hoz hírt: „Mindent megpróbáltam az életben. Adtam aranyat koldusnak, ezüstpénzt két marékkal szórtam, mint az eszeveszett, sokat sírtam, még többet szomorkodtam, talán csak részegen nevettem, volt selyemruhám és csaláningem, hallottam, mit beszélnek a grófok a táncosnőkről, inasaik a grófékról, annyi férfit láttam magam előtt, mint egy sorozó orvos, hallottam annyi bűnt, keserűséget, gyötrelmet, titkot, mint egy gyóntatópapa, nemigen mondhatna már nekem olyasmit valaki, amire nyitva felejténém a számat.”

Az önmagához leveleket címező, majd az álmok világába temetkező, társaságot önmagában kereső Krúdy mélabúját érezzük ki a *Napraforgó* (1918) nosztalgiájából. A regény alakmás hőse, az „őszí kép esendességű” Álmos Andor már semmit nem akar a világtól, csak egy zugot, ahonnan számúzve vannak a „kellemetlen”, törtető emberek; hegedűjében az élet suhant tova, ezért aztán „lehunyta a szemét, és meghalt, mert meg akart halni”.

A vörös postakocsi őszi útjára emlékeztető *Nagy kópéban* (1921) Rezeda Kázmér, a múlt idők barátja az egyik borús reggelen ezüstlakodalmat ültetett volna a bánattal. Az életunt emberek városában mind közönyösebbek, zordabbak lettek körülötte az arcok, vigasztalanabbak az éjszakák. („Negyvenesztendős vagyok, és még nem aludtam szívfájás, riadalom nélkül egyetlen éjszaka sem.”) Az *Őszi versenyek* egy, az élet peremére sodródott, csalódott kisember önpusztító gesztusával ér véget.

Olyan világ ez, amelyet elkerülnek vándorútjukban az álmok színes madarai.

Nem annyira a föltétlen párhuzamteremtés, mint inkább a hasonló életérzés okán emlékezetbe idézhetjük Kosztolányi Dezső ekkori költészetét: „égi” és „földi” elválásának izgalmaiban fogant lírai visszaemlékezéseit. A megfáradt Szindbádhoz hasonlóan vesz búcsút Kosztolányi is a hajdan volt szépségektől, az álmok tovatűnt birodalmától, az ifjúság kínálta lehetőségektől. Elég, ha *Boldog, szomorú dal* című versének egyetlen strófáját írjuk ide:

*Mert nincs meg a kincs, mire utgytam,
a kincs, amiért porig égtem.
Itthon vagyok itt e világban,
s már nem vagyok otthon az égben.*

Ez az önfeledt nosztalgia sajátos emberi és művészi magatartást kifejező mindkét esetben: a magasztos és hétköznapi harmonikus egymásratalálását elérni kívánó szándék megfogalmazása.

Krúdy utolsó regényeiben, novelláiban a korszakváltó századforduló új emberi kapcsolatait, a városi élet hétköznapijait, változatos ember-típusait kerülnek erősebb megvilágításba. Olyan műveire gondolunk, mint a *Hét Bagoly* (1929) vagy a *Boldogult úrfikoromban* (1930).

Mind több a helyét nem találó, menekülő alakja Krúdynek ebben az időben. A Szomjas Gusztik, a Rezeda Kázmérok, a Józsiások a talajvesztettek kilátástalanságával járnak-kelnek a számukra idegen világban – mintha semmihez nem volna közük. „Senkim sincs. Csak az emlékeim” – mondja Szomjas Gusztik egy alkalommal a *Hét Bagolyban*. Fontos szerep jut e kései nagy művekben a közvetett módon (miliórajzzal, élethelyzetekkel, leírásokkal, alakteremtéssel) elért személyességnek. A vallomások líraiság, a hangulati oldottság a megjelenítés plasztikusabb formáival, tárgyias megfigyeléssel egészülnek ki. Gondoljunk a szinte cselekménytelen *Boldogult úrfikoromban* környezetfestésére, a regényt benépesítő különös alakokhoz fűződő írói reflexiókra vagy a kötetünkben szereplő novellapár (*A hírlapító és a halál, Utolsó szivar az Arabs szürkénél*) szemlélődő kívülállással történeti alakított helyzeteire, a cselekményt megszakító életképeire. A két központba állított alak (a párbajügyekben járatlan újságíró és a mesterlövész katonatiszt) sorsukat meghatározó szerepcseréje (beleélik magukat az ellenfél általuk elképzelt életmódjába: az ezredes az azonosulásig „leereszkedik”, a hírlapító „társadalmilag úriember” lesz). Épp ez a tárgyi közeg az, amivel Krúdy művészileg érvényesíteni, hitelesíteni tudja hőseinek belső átalakulását, megváltozását, el tudja fogadtatni a párbaj nem várt végkimenetelét, a befejezést. A narrátori közlésmódot meg-megszakító környezetfestés – a külváros színterei, a kocsmakép, az étkezési jelenetek – szimbolikus értelmet kapnak az elbeszélésben. A kitérőknek, monológoknak, motívumoknak a lélektani elmélyítettség szempontjából van szerepük.

Mindezt elmondhatjuk az 1931-ben kiadott *Az élet álom* című novellagyűjtemény többi darabjáról is. Az annyit emlegetett s egyre összetettebbé váló líraiság és a fegyelmezettebb előadásmód sokrétű egymásratalálásáról. Gondoljunk csak az olyan novellákra, mint *A pincér álma*, amelyben az alakok és a környezetrajz az előbbi novellákban tapasztalt magas művészi szinten valósul meg.

Ez a sokféleség, az érzelmi-hangulati összetettség teszi oly különös varázslatúvá Krúdy Gyula utolsó művét, az író halála után megjelentetett *Rezeda Kázmér szép élete* című regényt. Egy már végleg emlékké szelídült múlt, a „szép élet” támad fel újra az elmúlással és a háború rémével viaskodó Rezeda-Krúdyban: „Kimentem az életből, annak minden kedvezései és kedvezőtlenégei elől, mintha valaki otthagyna a

játéktermet vagy a piacot, ahol az életért játszanak, alkudnak...”

Meghitt lírai emlékezés és kendőzetlen korfestés fonódik egyé
Krúdynak ebben a hattyúdalában.

1987

„NYÍRI CSEND” ÉS „KŐARCÚ” NAGYVÁROS*

Krúdy Gyula feljegyzéseiből, vallomásaiból tudjuk: regénysorozatban szeretne volna elmesélni élményeit arról a korról, amelyben postakocsijának boldogulást kereső utasai útra keltek a nagybetűs Élet meghódítására. Regényciklust tervezett az „ifjú Budapest” „ényeiről” és „árnyairól”, az életformaváltásról, egy végleg elmúló és egy születő világról. Így kerültek volna egymás mellé az ún. „pesti regényei”: *A vörös postakocsi*, *Őszi utazások a vörös postakocsin*, *Nagykópé*, *Velszi herceg*, *Kékszalag hőse*, illetve a tematikában és szemléletben ezekkel rokon *Rezeda Kázmér szép élete* (amelyet – mint ismeretes – eredetileg *Így történt 1914-ben* címmel közölt a *Pesti Naplóban*, 1933-ban).

Az alábbiakban ezeknek az egymástól távol eső, mégis tematikailag egymással összefüggő művek színtereinek, szereplőinek előbb jelzett „kétarcúságát” szeretném érzékeltetni. Egy olyan író urbánus-élményét, aki (mint annyi regényhőse) nem kevés ambícióval érkezik meg a millenniumot ünneplő fővárosba, és aki – akárcsak egy másik alteregója – úgy néz körül az „áradó” nagyvárosban, mint akire „nagy dolgok várnak”.

A Nyírség emlékeit, hangulatát (mondhatnám: a vidék „lelkületét”) magával hozó, alig 18 éves író egy olyan nyüzsgő, alakuló világnak lesz jó ismerője, amelyik a legkülönbözőbb módon kínálja az érkezőnek az érvényesülés addig nem látott lehetőségeit, de amelyik még őrzi a végleg tovatűnő múltat, a régít is.

Krúdy Gyula prózája jórészt ebből a kor- és életmódváltásból sarjad ki. Ezért van az, hogy regényeiben, elbeszéléseiben, még teljesen fel nem tárt publicisztikai írásaiban egyszerre van jelen a Tegnap nosztalgiaja és az új világ ígérete, a nagyváros és az akár szimbolikusan is felfogható vidék hangulata.

Krúdy (műfaji határokat oldó, szépírói ihletésű publicisztikai írásainak tömkelegében) legtöbbször a jelennel perlekedve kelti életre Pest „aranykorát”. Pusztán néhány sort idézek az első világháború

végének nyomszó légkörében, 1917-ben papírra vetett, tényeket és személyes érzelmeket egyggyé fonó emlékezéséből: „Ó, régi Pest, amelyre úgy érkezett meg reggelenként a Keleti pályaudvarra a személyvonat, hogy mindig hozott magával fiatal, dobogó, lelkes szíveket, zöldellő reményeket, hitvallásokat és dologra kész karokat és elméket! A nagyvárosi ködbe, tramwaycsengős, robogó bérkocsisos, újságfestékszagú, vasalt pincéres, a város belseje felé kopogón ezer lépésű, álmosan ébredező Budapestre úgy érkezett meg mindenki, mint egy regényhős, akire nagy dolgok várnak a szellőzködő ablakú házak között.” (*Pest aranykora*)

Krúdy Gyula regényhősei egy olyan nagyvárosba érkeznek meg, amely a nyolcvanas évektől – miként Sánta Gábor írja a magyar próza Budapest-képét feltérképező tanulmányában – „a társadalmi mobilitás Janus-arcú jelképe lesz; a *remények és csalódások városa*. Az idevágó fiatalok számára valóságos Mekka, a már huzamosabban ott élő idősebbeknek pedig – miként a beteg és kiábrándult Arany Jánosnak is – sokszor börtön, mely nem enged, ahonnan elvagyódni lehet, ugyanakkor az egyedüli hely, ahol a szellem embere számára mindezek ellenére létezni érdemes. A korszak irodalma szemléletes kifejezője mindennek” (Irodalomtörténet, 1999. 2. sz. 209-210.).

Pontos korkép. A századforduló magyar irodalma, költők, írók sorsa bizonyosság rá: Aranytól Reviczkytól – Adyig, Mikszáthtól, Ambrustól – Krúdyig.

A nagyváros művészi meghódításának szándékával írott, 1913-ban megjelent regényének, *A vörös postakocsi* utasai ennek a kornak a hősei.

Krúdy mögött ekkor már ott vannak az első Szindbád-történetek, amelyekben nemcsak saját hangjára és a műfaj új lehetőségeire talál rá az író, hanem első hasonmás hőisére, Szindbádra is. *A vörös postakocsi*ban feltűnő Krúdy-alteregő – Rezeda Kázmér – elődjére. Az egyes művekben más-más arcot mutató, más-más szerepre vállalkozó újfajta művészi magatartás, szemlélet, hangnem sokféle megvalósulásának lehetőségeit kínáló alakmására.

A regényt közlő folyóirat, *A Hét* szerkesztőjének küldött levélből ismerjük Krúdy szándékát. Talán nem is kellene emlékeztetni rá, hisz sokszor idézték. Mégsem érzem feleslegesnek néhány, témánkhoz szorosan kapcsolódó mondatát újraolvasni. „Dolgok, amelyek

évtizedek óta élnek bennem /.../, gondolatok /.../ látomások, amelyek utcán, bálban, színházban történnek, /.../; emberi arcok, alakok és hangok /.../, ismerősök, ismeretlenek /.../ pesti vásár, amint valaki az ablakon át nézi a dolgokat. Az urak és hölgyek ruha nélkül közlekednek, a sánta ördög benéz a háztetőkön, a halottak igen jól tették, hogy elszöktek a városból.”

Krúdy regénye nem olyan lemeztelenítő, mint amilyent a fenti sorok, illetve a levél itt nem idézett részei ígérnek. Adyt annak idején nem alaptalanul bővítették el *A vörös postakocsi* álombeli tájai, lírai hangulatai. Sőt, úgy érezte, hogy a nagyváros majdnem lefokozza a vidéki emlékek meghittségét, szépségét, ezért aztán csak annyiban tulajdonít neki szerepet, amennyiben módot ad az emlékezésre azoknak, akik „a tegriapi ifjúságukat akarják megtalálni”. Csak méltányolni tudja, hogy az író – úgymond – nem teljesíti mindazt, amit ígért, hogy ehelyett „eldalolta tegnapi ifjúságának boszorkányos muzsikájú dalát”.

A romantikus idill-hangulat egyik forrása ez alkalommal is az emlékek szubjektív újraélése, illetve a vidékről a nagyvárosba sodródott emberek érzelmi „kétarcúsága”. Ezek a kétlaki szereplők ugyanis új életformájukban sem tudnak szabadulni a maguk mögött hagyott múlt nosztalgikusan felsejlő emlékeitől.

Horváth Klára és Fátyol Szilvia vidéki, állás nélküli színésznők a nagyváros múltból itt maradt, megkopott negyedébe érkeznek meg. Hivatalba siető polgárok, „finom pesti asszonykák”, Pestről Budára szökő szerelmesek, boltoslegények, a korzó könnyelmű gavallérjai, szenzációt kereső hírlapírók, kardjukat csörtető katonatisztek veszik körül Krúdy boldogságra vágyó művésznőit, akikben újra és újra felsejlik az idő, amikor „nyári, de téli időben sem múlt el éjszaka, hogy a társulat nőtagjai nélkülözték volna a szerenádot”. Szilvia – vidéki lány módjára – „taktusra” lépked a nagyvárosban is, és olykor szeret elgondolkozni a Dunában ragyogó csillagokon. Múltja úgy éled fel benne mint egy kép, mint egy dal. Akárcsak egykori szerelme: „Ó, be szerettem, éjjel mindig vártam, szakadt a hó, és a kutyák úgy vonítottak, mintha farkast éreztek volna a nagy alföldi városban.” Múltjának nem megtörtént eseményei, valós momentumai kápráztatnák el, hanem az egykori ábrándok, ezért aztán egy olyan vers után vágyódik, amelyből egyetlen sort sem tud.

Krúdy emlékező szereplői nemcsak múltjukat értelmezik – jelenüket is. A regényben nagy szerephez jutó vallomások egyikében Szilvia ilyenképpen medítál sorstársai előtt: „Azt szeretném tudni, hogy miért vagyok itt a Pattantyús utcában, és mi tart vissza attól, hogy elszerződjem vidékre színésznőnek? Mikor Pestre jöttünk, azt hittük, hogy most következik a nagyszerű, mulatságos, nagyvilági élet. Én legalább titkon mindig azt hittem, hogy valami rendkívüli dolog fog történni, ha én, a nem mindennapi, szép, tehetséges, okos és jó teremtés Pesten megtelepedem. Aztán semmi sem történik.”

Úgy tűnik, ezek a szavak két társának – művészbarátnőjének és Rezeda Kázmérnak a szájából is elhangozhattak volna, hisz nekik sem sikerült meghódítani a nagyvárost, ugyanúgy az élet megfosztottjai maradtak ők is. Az ő vágyaik is nagyobbak, mint lehetőségeik, legfeljebb más-más módon veszik ezt tudomásul, másként próbálják megőrizni a maguk külön belső világát, néha csak maguknak megvalóított eszményeiket. Horváth Klára (tekintete a „mezők virágához” hasonló) a lámpásoktól tündöklő Andrássy úton gúnyos ajakbiggyesztéssel figyel az esti „vásárt”. Merész álmokat dédelget ő is magában. Amikor Rezeda Kázmér a sikeres élet fedelméről, Alvincziről beszél neki, rajongó lelkesedéssel szakítja félbe („– Nagyszerű – mondá igen komolyan Horváth kisasszony. Napról napra jobban becsülöm őt. Pedig még egy szót sem váltottam vele.”) Azonban különbséget tud tenni vágy és hasonlóság között, végül van ereje visszamenni vidékre. Amikor Szilvia látogatóba érkezett nagynénjét, Urbanovicsnét az új módira figyelmeztetik, az „ocsmány várost” széttaposni kívánó, ide csak flörtölni járó vidéki asszonyság büszkeséggel veti oda: „Én vidéki asszony vagyok /.../, vidéki paraszt-asszony. Nem tudom a pesti hivatalnokok divatját.” Azon csodálkozik el, hogy a magyar ruha kiment a divatból, és hogy a férfiak nem virágos Zrínyiben foglalnak helyet az asztaloknál, ő maga otthon csizmában és bekecsben jár-ke. Számára a cigányprímás nótái egyszerre „ábrándosak és érzékiek, bolondos amerikaiak és francia dalocskák”.

A faluját elhagyó, majd elzúllott Estella sorsa mintegy előre vetítődik a megérkezésekor: „Aztán Pestre utazott, és késő délután, ősszel a város felett egy gyárkémény fekete füstje húzódott, mintha az alant fekvő házakban csupa szomorú emberek laknának.” Mint ahogy

a messzeségben még egyszer felködlő hegyek is jelképes értelmet kapnak: gyermekkori ártatlanságára emlékeztetik. Hogy aztán bordélybéli tapasztalatai a nagyváros „ezer fájdalma”-ként, az élet hajótörötteinek megrendítő vallomásaként hangzódjanak el.

Az emberi gyötrelmeket jól ismerő Steinné, a kakasos ház tulajdonosa is az ábrándok birodalmában él olykor, benne is ott szunnyad egy másik élet óhaja, hogy – mint falusi lány – talán majd egyszer elmegy vidéki gazdasszonynak. „Kismalacokat nevelni, sárga libácskákat és totyogó kiskacsákat költeni, tavasszal rugó nélküli kocsin hajtani zöldülő réteken...”

A nagyváros sikeres meghódítói másként élik meg múltjukat, emlékeiket és méginkább a jelent.

A legendás életű Szemere Miklósról mintázott Alvinczi Eduárd – a sikeres élet jelképe – ritkán tűnik ugyan fel a regényben, valóságos bálványa az érvényesülni vágyóknak. (A másik „győzedelmeskedő”, a szintén kalandos életű Madame Louise). Az anekdotázó, adomázó módon megelevenített Alvinczi „ősi” és „modern” egyszerre. Ad arra, hogy a Gúd-Keled nemzetségből származó elődei már akkor várkapitányok, bánok, amikor a Hohenzollerek még csak kecskepásztorok. A napkeleti királyok unokája a városi szállodában az ungi erdőből hozatott fával fűt be, hisz ősei is ezzel tüzeltek. Jellemző az is, hogy szmokingjára szénaitlatot permetez, és csak azért bánkodik, hogy városi szálláshelyén, az *Arany Sasban* nem tarthat komondort, amely éjjel ugatna. Ugyanakkor tud alkalmazkodni a megváltozott világhoz, a körülményekhez. Otthon van a „tündöklő szép világban”. Szobája falát az a hadi kopja díszíti, amelyet valamelyik Alvinczi vett el a temesvári basától, íróasztalán a világ minden részéről érkezett sürgönyök, levelek hevernek, batárja belsejében szivar- és parfümszag terjeng, de somfabotja vassal van kibélelve. A változó világ törvényei szerint cselekszik akkor is, amikor egy fiatal polgárlányt jegyesének vásárol meg, akinek egy előkelő nevet ad. Jártas Óbudán és a „pesti vásáron”, a díszes kastélyokban és az orfeumokban, a pompás grófnők, a táncosnők és a vérbeli lumpolók között.

Madame Louise kis dunántúli faluban született (gyermekkorában parasztyerekkel verekedett), mint pesti virágáros regényeket olvas és ír, írókkal levelezik, többször elbukik, hogy aztán szalonjával (amelyben a „tavasznak sok üde kis virágát segítette /.../ a télféjű urak

karjaiba”) tisztes társadalmi rangot vívjon ki magának. A „nagyvilág kapujának” számító fővárosi palotájában néha úgy sétál, mintha Párizs utcáin járna, máskor olyanképpen térül-fordul, mint falujában szokott hajdanán. Ennek megfelelő környezete is. Rozmaring illatú otthonának biedermeier és rokokó díszítésű bútorai közt ott van a falusi úri házak széles diófaasztala, a falról az apák és nagyapák képei néznek le rá. Mint Pest utolsó romantikus nője nosztalgiával gondol vissza az elhagyott falura, azonban romantikus érzéseit fegyelmezni tudja. Legfelelőbb egy-egy helyzetben egy-egy adott pillanatban éli újra egykori élményeit, hangulatait. Az egyik alkalommal szinte tüntetőleg hangzik kívánsága: „Ma falusi multságot tartok, falusi bort iszunk...”

Az ugyancsak vidékről érkezett „tétlen” hírlapíró (a nevével is a reménykedő falusi lányok virágjára emlékeztető), Rezeda Kázmér ugyanúgy magányos lélek marad a nagyváros világában, ő is – szép lelkek módjára – egy maga teremtette belső világba, a múltba menekül. De nemcsak menekül, megpróbál tudatosan kialakítani egy-fajta erkölcsi integrációt; abban a meggyőződésben, hogy „a nagy gyönyörűséges Életnek semmi köze sincs az apró, sűrű betűcskékhez”. Ezért lehet – Fábri Anna figyelte meg – személyiségének egyik fő meghatározója az eszményi és profán szembenállása. S mert hiányzik belőle a realitás-érzék, nemcsak az irodalomnak, az életnek is periferiájára szorul. Így aztán egyszerre van meg benne az eszme-hit és a csalódások okozta rezignáció. Lemondóan és nem kevés öniróniával jellemzi magát egyik alkalommal: „Kis zuglapomban számon tartom a színésznők kedveseit, kitartóit, a hold járását és kereszt- és vezetékneveket adok a gyerekeknek.” őt kísértik meg leginkább a múlt emlékei: budai környezetének zezugos utcái még a török hódoltság korában voltak újak, éjszakánként haza felé menet gyakran találkozott régi királyokkal, amint a kőfalból kiléptek. Mintha azért bérelt volna itt kvartélyt, hogy „éjféli sétái különbözzenek a pesti fiatalemberek sétaíttól.”

Nem jut révbe az Alvinczi kegyeire áhító Horváth kisasszony sem. Pedig céltudatosabban lát hozzá elképzeléseinek megvalósításához: „Nem érti ezt maga, Rezeda úr /.../ A Madame palotája olyan az én életemben, mint egy határszéli állomás. Elmarad vonatom mögött az unalom, a szegénység, a gond és az egyhangúan elmúló napok. Azt hiszem, most már csupa vidámság, fény és pompa

következik.” Végül mégis otthagyja reménytelen kísérleteinek színhelyét és visszatér vidékre színésznőnek. Nem véletlen, hogy a regény ket-
tőjük érzékeny búcsújával végződik.

Tudjuk, a regény kivételes sikert aratott, alig egy év alatt három kiadást is megért. A korabeli olvasó különös vonzalommal vette kézbe a hirtelen megújuló Budapest színtereit, alakjait, új emberi kapcsolatait felfedező művet. Gondoljunk a művészileg kevésbé átlényegített, de a riporter közvetlenséggel és frissességgel, személyes átéltséggel megteremtett színes tablókra, jól egyénített alakokra. És nem utolsósorban az írói szemlélet újszerűségére, a korhű leírásokra vagy azokra a részletekre, amelyekben régi redakciókba, csillogó úri szalonokba, mulatókba, a városligeti színpkörbe, az eseményszámba menő löversenyekre kalauzol el az író.

Az ilyen hangulatos leírásokat ma is többnek érezzük dokumentum-értékű „betéteknél”.

Három év múlva, az *Aranykéz utcai szép napok* líraian romantikus történeteiben újra feltűnnek *A vörös postakocsi* ábrándkergetőinek lelki rokonai, a sosem teljesült álmok ígézetében élők, a nagyváros idillhangulatába menekülők. A „csöndes lelkű” Nagybotos Viola „elfáradtan, fásultan utazott falura a nagyvárosból”, az Aranykéz utcai ékszerészné „az orgonaillatot szerette a fodros mellű ingén”, a virágárus asszony polgári egyszerűséggel berendezett lakásában „falusi illat áramlott”, Szénfi úr „érett szilvafák illatát” fuvolázta az asszonyok fülébe. Városi szalont igazgató hölgye „csaknem azért lakott a fővárosban, hogy meggyógyítsa azokat a férfiakat, akik /.../ álom és remény nélkül csavarogtak Pesten”. Saját magának azonban egészen más jövőt szeretne... „Házat veszünk falun, nagy kertet és hűvös, mély szobákat, régi cselédeket és egy pár lovat /.../ A háztetőn gólya fészkel és Bundásnak hívják a házörzőt” – ígéri szerelmesének.

Krúdy utasai ilyen érzelmekkel ülnek be ismét a postakocsiba. De már más tájak felé, más emberek közé viszi őket a kopott batár. Megváltozott világba. „A tar őszi gallyak elsodorták a postakocsis büszke kürtőkalapját, félni lehetett, hogy a kerék felmondja a szolgálatot” – vezet be Krúdy az 1917-ben megjelent folytatás, az *őszi utazások a vörös postakocsin* hangulatába. A regény szereplőinek szomorúan kell tudomásul venniök, hogy „Pesten nem divat már az emlékkönyv” (ez a regény egyik fejezetének a címe), s az élet nem

érdemes arra, hogy megváltozzon érte az ember. A cselekedeteiben, érzelmeiben kiegyensúlyozottabb (olykor Rezeda Kázmérhoz hasonló) Alvinczi Eduárd már csak azért is a bűvös postakocsit választja (társaságával), mert az új világban a vonatot a kereskedők és a kupecsek használják, tiszteletből már senki sem köszön a városban, céltalanul csak a bolond beszélget a kávéházban.

A negyvenedik életéve felé ballagó Rezeda Kázmér óvatos lett. Budán él egy régi házban, „rendes hópénzből”, ismeretlenül, észrevétlenül a „nagyváros rikoltásában”. Pedig a „kor hőse” valamikor többet volt részeg bortól és szerelemtől, mint egy kisebb német királyság lakossága. Már nem az „észbontó kaland” érdekli, hanem a lefüggönyözött ablakú, biztonságos polgári otthonok „drága csöndje”. Már „akkor sem villant föl tekintete, ha olyan házak mellett vitt el útja Pesten vagy a budai részeken, ahol bizonyos boldogság, meglepetés, csalóka öröm kötözgetett hervadt csokrot. /.../ Külsejére nézve Rezeda úr nem különbözött azoktól az agglegényektől, akik e nagyvárosban ismeretlenül és észrevétlenül éldegélnek...” Szerelmi reményei is szertefoszlanak. A prostituálódó, „modern”, vízivárosi polgárlány, az érzelmileg összetett, sokféleképp egyénített Krónprinc Irma (bár vonzódik Rezedához) Alvinczit boldogítja.

Az élet valamennyi bolondságán túlesett Madame Louise Rezeda úrnak keserű csalódásairól beszél. Fogadott gyermekét parasztként, falusi földjei örököseként szeretné látni, hogy majd „az eke szarvát fogja odakünn a tanyán és boldogan daloljon”.

A medveházi szép napok után régi, dohos házak közé tér meg utasaival az oly sok embert megigéző vörös postakocsi. Az egykori énjénél józanabb Rezeda Kázmér kénytelen elfeledni álmait, lekarni a falról azokat a női neveket, amelyeket esztendőik folyamán oda felírt, hogy aztán beletemetkezzék a szenvedélyek legyőzését ígérő buddhizmusba. Egyfajta menekülés ez, mint ahogy a becsületes szőlőtermelő budai polgár, Krónprinc Ferdinánd is úgy szökött meg züllött feleségétől és lányaitól a hegyi présházba, hogy „sohasem tette a lábát a Vízivárosba”.

A postakocsi-regényeket folytató, 1921-ben Bécsben megjelenő *Nagykópé* életcélzt vesztett költő-hőse, Rezeda Kázmér, a „múlt idők barátja” (ekkor már „ezüstlakodalmat ülhetett volna a bánattal”) a Tisza mellől indul el, hogy „a múlt század gyönyörű és ábrándos”

Pestjének patinás utcáit végigjárja, hogy visszavarázsolja azt az időt, amikor még ismerték „az álmok színes madarait”. Azokat az embereket, akikről vidéki bolthajtásos udvarházakban olvasgatott. Huszonöt év után azonban hiába gondolkozik „régies szavakban és képekben”, csakhamar rá kell ébrednie, hogy a múlt feltámasztása – végleg lehetetlen. Már csak képzeletben lehetséges. Ahogy teszi ezt egyik sétája alkalmával: „Hova lettek a jómodú polgárcsaládok, megelégedett emberek a félig rommá váltott házakból? /.../ Hová lett a pianínó, amelynek hangjai mellett a szép aranyművesné a *Fegyverkovács* című opera dallamait énekelgette Rezeda úr fiatal korában? Hova lettek a bojtos házisapkás, gömbölyű arcú polgárok, akik alkonyattal kikönyököltek az ablakba, és szíves szóval hívták fel ismerőseiket egy baráti szóra, baráti pohárra? Hová lett a megelégedett csend a régi házak környékéről...?”

A *Nagykópé* Rezeda Kázméra számára titok marad élete utolsó reménye, a Szerelem is, hisz a „bazáros női szemek alatt más szemek is rejtőzködnek”. A májusi derű pillanatai hamar szertefoszlanak. A jelképnél maradva: szomorúan veszi tudomásul Krúdy hőse, hogy „elment a postakocsival a múlt század minden reménysége”, felpakoltak rá mindent, ami „szentimentális, gyöngédség, finom érzelmesség, bölcsődal enyhességű álomszerűség, önfeláldozó hűség volt a városban”.

A regény hősének lelki rokona, a *Hét Bagoly* Szomjas Gusztija már attól retteg, nehogy a „borotvált patkányok” /.../ „összerádják a régi világot”.

Rezeda Kázmér búcsúja a megfáradt Szindbádót juttatja eszünkbe, a szép élet rokkantját, akit nem az orgonaillatú májusi éjszakák igéznek meg, hanem a kenyér, a bor, a só íze.

Mind több a helyét nem találó alakja Krúdynak ezekben az években. A Szomjas Gusztik, a Józsiások, a Rezeda Kázmérok kilátástalanul járnak-kelnek a számukra idegen világban, mintha semmi közük nem lenne hozzá. Rezeda úrnak nincs mit kezdenie doktor barátja tanácsaival, idejétmúlt intelmeivel. A világgal változott a morál is.

Élete végén Krúdy még egyszer életre kelti érzékeny lelkű alteregóját, még egyszer búcsút vesz a „boldog békeidők”-től. A *Rezeda Kázmér szép élete* ugyanis abba a korba visz el bennünket,

amelyben a remények postakocsiját útnak indította: a háború előtti utolsó békeévbe. Abba a már múlttá vált világba, amikor egy nem sikerült ruha még elég volt a boldogtalansághoz.

Krúdy újságíró-hőse nemcsak saját életének momentumait, nemcsak környezetét, szerelmeit értelmezi újra meg újra, hanem a kort is, amelyet megélt. A *Purgatórium* Szindbádja a tiszta esztét, Rezeda Kázmér álmait veszítette el. Ekkor már hiába vonul el naponta a fél város erkélye alatt. „Pesten senki se néz a magasba, mindenki az aszfaltot nézi, hogy ott keresse az aranyat...”. A „szép, jó, finom élet” elérésének gátakat nem ismerő vágya, „energiája” „vitte”, hajtotta az embereket. „Mindenki élt, csak Rezeda Kázmér ábrándozott” – jegyzi meg rezignáltan az író a regény egyik fejezetének végén.

Ebbe a zajos világba, előkelő körüti szálló vendégeinek szilveszteri multságába hasít bele hirtelen egy föld alól jövő hang: „Éljen a háború!”. Mintha egy egész történelmi korszak „túlfeszítettsége” sűrűsödne egyetlen mondatba. De csak a múltjával lassan leszámoló újságíró, Rezeda Kázmér „rázkódott meg” a baljóslatú pohárköszöntőre, a háborút ugyanis „nem ismerte ez a nemzedék”. (A nemsokkal azelőtt megjelent *Kékszalag hőseiben* olvassuk: „Az utolsó békebeli derby, az utolsó kacagás és az utolsó hang, amelyet úgy megszoktunk Ferenc József hosszú uralkodása alatt, hogy eleinte még a háború ágyúdörgését is csak siketen hallgatta minden fül és minden szív.”) Jól szituált polgárok, kereskedők, királyi igényű, kalandra vágyó úri asszonyok, kávéházak és redakciók különcei, ismert személyiségek, elvetélt tollforgatók, barátságos házak lovagjai már nem nyújtanak vigaszt Rezeda Kázmér számára.

„Perceberek a háború árnyékában megélt farsangolásáról szól a regény” – állapítja meg Bori Imre Krúdyról írott, 1978-ban megjelent monográfiájában.

A Lipótváros, a Terézváros, az Erzsébetváros nagyvilági hölgyei – Johanna (falusi kenyérrel kínálja Rezedát), Késő Fáni – Császár Fruzsina (vidéki földbirtokosnéhoz hasonló ködmönt visel), Szilvia (nyaralója Leányfaluban van), Rézi (szobája levendulaillatú, szekrénye ódivatú) csak pillanatokra boldogítják Rezeda urat. Egyik alkalommal – Fruzsina érzelmenküli felajánlására – úgy érezte, mintha egy álmát veszítette volna el. A már bizonyossá vált, mindenkit magával ragadó háború euforikus hangulatában Johanna már úgy csókolja szájon Rezedát, mint egy markotányosnő.

A regénynek ezt a befejezését ugyanúgy jelképesen tekinthetjük, mint azt, hogy a *Kékszalag* nemzetmentő víziókkal viaskodó Alvinczi Eduárdja a világháború első esztendejében hal meg. Nemcsak az Alvinczi Eduárdok, a Rezeda Kázmérok életmódjának van vége, hanem egy egész történelmi korszaknak. Annak a világnak, amelytől az író is elbúcsúzik.

Márai Sándor Krúdy Gyula utolsó napjáról írott – Krúdy stílusában is hű – regényében Szindbád végleg hazatér:

„A világ elmaradt a batár mögött, és Szindbád mosolygott, mert tudta, hogy idejében kell elmenni egy világból, amelyhez nincs már igazi közünk.

Így mosolygott és utazott a hajós, mert végre hazament.

A gyertya csonkig égett s utolsó lobbanásával megvilágította Szindbád arcát. Most bölcs volt a csukott szemű arc, közömbös és szigorú. Csak Keleten tudnak ilyen közömbösen és méltóságteljesen nézni az urak, mikor vége van valaminek.” (*Szindbád hazamegy*)

2000

* Részlet egy terjedelmesebb, a *Budapesti Negyed* című (Budapesten megjelenő) kiadvány számára készült tanulmányból